

Ολοκαύτωμα και ιστορική μνήμη

Ενότητα 2: Πριν το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Μαρία Καβάλα
Μεταδιδακτορική διδάσκουσα
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ευρώπη και στην
Ελλάδα (Θεσσαλονίκη)

Περιεχόμενα ενότητας

1. Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν τον Β΄ Π.Π.
  - i. Ο εβραϊκός πληθυσμός στην Ελλάδα
  - ii. Ο εβραϊκός πληθυσμός στη Θεσσαλονίκη
2. Αντισημιτισμός

Σκοποί ενότητας

1. Να παρουσιασθεί συνοπτικά ο εβραϊκός πληθυσμός της Ευρώπης και αναλυτικά οι εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα αυτή της Θεσσαλονίκης.
2. Να αναλυθεί η κοινωνική, οικονομική και γεωγραφική της παρουσία μέσα στην πόλη.

Πριν από τον πόλεμο (1/1)

- Εβραϊκοί πληθυσμοί υπήρχαν σε κάθε χώρα της Ευρώπης πριν να έρθουν οι Ναζί στη εξουσία, το 1933.
- Περίπου 9 εκατομμύρια Εβραίοι σε όλη την Ευρώπη.
- Η Πολωνία και η Σοβιετική ένωση είχαν το μεγαλύτερο πληθυσμό.
- Ανήκαν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, σε όλες τις κοινωνικές κατηγορίες: αγρότες, εργάτες, τεχνίτες, επιχειρηματίες, γιατροί, δάσκαλοι.

Πριν από τον πόλεμο (1/2)

- Χάρτης της Ευρώπης

http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%84_%CE%A0%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%A0%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82 (επίσκεψη Φεβρουάριος 2014)

Πριν από τον πόλεμο (1/3)

- Οι Εβραίοι της Ελλάδας μέχρι το 1942 ήταν περίπου 73.000 και χάθηκαν σε ποσοστό 90% περίπου. Κοινότητες υπήρχαν: Αθήνα (3.000, συνελήφθησαν 800), Αλεξανδρούπολη (150, επέζησαν 4), Άρτα (384 σώθηκαν 58), Βέροια (850 χάθηκαν οι 680), Διδυμότειχο (731 χάθηκαν όλοι), Δράμα (1.200 χάθηκαν όλοι), Ζάκυνθος (275) διασώθηκαν από το γερμανοαυστριακό διοικητή και τις ελληνικές αρχές, Θεσσαλονίκη (42.000 στάλθηκαν απευθείας στα στρατόπεδα, επέστρεψαν 2.000), Καβάλα (πάνω από 2.000, χάθηκαν 1.800), Καρδίτσα (82, διασώθηκαν με πλαστές ταυτότητες), Καστοριά (περίπου 800, χάθηκαν 763), Κομοτηνή(819, επέζησαν 28), Κως (140, σώθηκε 1), Νέα Ορεστιάδα (197, σώθηκαν 3), Ξάνθη (550, χάθηκαν όλοι), Πάτρα (265 άτομα μαζί με την κοινότητα Αργινίου, χάθηκαν 113), Πρέβεζα (250, σώθηκαν 15), Σέρρες (476, σώθηκαν 3), Φλώρινα(400, σώθηκαν 84), Χανιά (364, χάθηκαν όλοι).

(Στοιχεία από:

http://www.kis.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=476&Itemid=46

(επίσκεψη Φεβρουάριος 2014)

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/1)

- Ο Μεσοπόλεμος ήταν μία περίοδος αντιθέσεων και προσαρμογών για το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας, μία περίοδος μετάβασης ιδιαίτερα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, το τέλος της Μεγάλης Ιδέας και την έλευση των προσφύγων. Για την κοινωνία της Θεσσαλονίκης, μια κοινωνία σε μετάβαση από τις αρχές του 20ού αιώνα και με ορόσημο το 1912, ήταν έντονες οι αντιθέσεις ανάμεσα στο Λαϊκό κόμμα και τους Φιλελεύθερους με τους δεύτερους να επικρατούν, ανάμεσα στα αστικά κόμματα και το κομμουνιστικό με το λαϊκό του έρεισμα και το ισχυρό εργατικό κίνημα, ανάμεσα στο κομμουνιστικό κόμμα και στις εθνικιστικές φασίζουσες οργανώσεις, ανάμεσα στις ξένες προπαγάνδες που επεδίωκαν τον προσεταιρισμό των μειονοτήτων της Μακεδονίας και την εβραϊκή της Θεσσαλονίκης, κυρίως η ιταλική, ανάμεσα στους ντόπιους και τους πρόσφυγες αλλά κυρίως ανάμεσα στους ντόπιους, τους πρόσφυγες και τις αρχές της πόλης από τη μία με τον εβραϊκό πληθυσμό της από την άλλη, χωρίς τα παραπάνω αντιθετικά σχήματα να είναι στεγανά και στατικά, αλλά συχνά οι κατηγορίες να διαπερνούν η μια την άλλη.

(Maria Kavala, “The Social and Economic Condition of the Jewish community of Thessaloniki before the Deportations (1943) and Local Anti-Semitism”, *Memorial de la Shoah*, Μάρτιος 2015 (για δημοσίευση)

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/2)

- Ο τελευταίος παρά τη συρρίκνωση που είχε υποστεί το προηγούμενο διάστημα, παρέμενε ο πολυπληθέστερος εβραϊκός πληθυσμός της Ελλάδας, περίπου 50.000 άνθρωποι και το 1/5 της πόλης για την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε. Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ήταν Έλληνες υπήκοοι στη μεγάλη τους πλειοψηφία (112 οικογένειες οι Ιταλοί υπήκοοι και 365 οι Ισπανοί).

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/3)

- Ήταν μια μειονότητα, η οποία, ωστόσο, δεν αναφερόταν σε εθνικό κράτος. Σε πολιτικό επίπεδο, στο εσωτερικό της σε όλο το διάστημα του Μεσοπολέμου είχε να αντιμετωπίσει τη διαπάλη των σιωνιστών με τους αφομοιωτικούς και ως ένα σημείο με τους σοσιαλιστές και τις ποικίλες μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, η σχέση μερίδας τους με το Κ.Κ.Ε λίγο πριν από τον πόλεμο δεν ήταν πια τόσο στενή όσο την προηγούμενη δεκαετία, ενώ είχαν εκπροσώπους στο ελληνικό κοινοβούλιο αλλά εμφάνιζαν περιορισμένο ενδιαφέρον για ενεργητικότερη ανάμειξη στην πολιτική ζωή της χώρας, καθώς λειτουργούσαν περισσότερο με κοινοτικούς όρους. Ο εβραϊκός πληθυσμός ως προς την πολιτική του συγκρότηση βρισκόταν περισσότερο σε μία διαδικασία προσαρμογής στα νέα δεδομένα που διαμορφώνονταν, ιδιαίτερα από το 1922 και μετά.

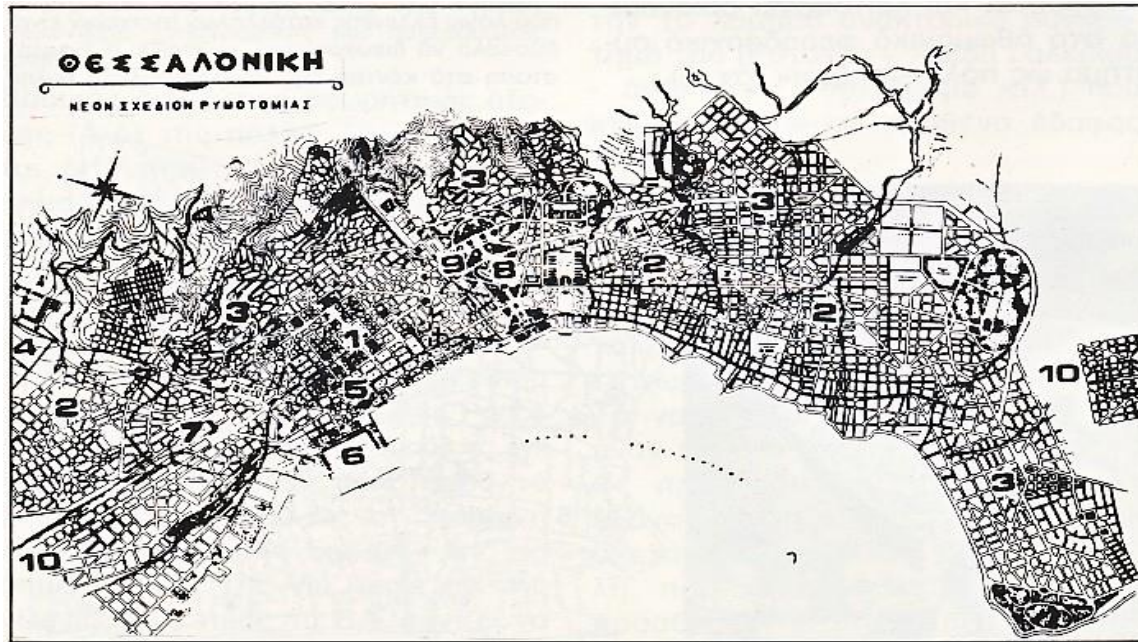

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/4)

- Σχετικά με τη γεωγραφία τους μέσα στην πόλη, μετά την πυρκαγιά του 1917, η κοινωνική ιδιοποίηση του ιστορικού της πόλης περιλάμβανε και τους Εβραίους, αλλά οι φτωχοί Εβραίοι του κέντρου εξοβελίστηκαν στα ανατολικά και δυτικά της πόλης, εκεί όπου λίγο αργότερα εγκαταστάθηκαν και οι φτωχοί πρόσφυγες. Παραμονές του εκτοπισμού, η γεωγραφία αυτή δεν είχε αλλάξει.
- Ο εβραϊκός πληθυσμός παρέμενε μοιρασμένος σε όλη τη Θεσσαλονίκη με το 48% του πληθυσμού να κατοικεί στους πιο φτωχούς συνοικισμούς: Ρεζί Βαρδάρ 16,9%, Βαρώνου Χιρς (7,7%) στα δυτικά της πόλης και 151 (13%) και συνοικισμός 6 – Καραγάτς (10,9%) στα ανατολικά και οι οποίοι είχαν διατηρήσει μέσα στο χρόνο τον αμιγώς εβραϊκό χαρακτήρα τους.

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/5)

Χάρτης 1. Ρυμοτομικό σχέδιο του 1940, όπου σημειώνονται ενδεικτικά: 1. Πυρίκαυστη ζώνη (1917). 2. Εργατικοί συνοικισμοί. 3. Προσφυγικοί συνοικισμοί (1922 - 1924). 4. Περιοχή αυθαιρέτων (μετά το 1950). 5. Περιοχή εμπορίου. 6. Εμπορικό λιμάνι. 7. Σιδηροδρομικός σταθμός. 8. Δ.Ε.Θ. 9. Α.Π.Θ. 10. Περιοχή βιομηχανιών (βασικός χάρτης από τη χωροταξική μελέτη Θεσσαλονίκης, 5:16).

Πηγή: Ε. Π. Δημητριάδης, «Θεσσαλονίκη: μια αναφορά στην πολεοδομική της εξέλιξη», *Αρχαιολογία*, 7, Μάιος 1983, σ. 106.

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/6)

Το 48,2% του πληθυσμού ζούσε σε περιοχές που θεωρούνταν ευρύτερα στην τοπογραφία της πόλης, περιοχές των μεσαίων ή των πιο ευκατάστατων κοινωνικών στρωμάτων. Από αυτό το ποσοστό, το 11% διέμενε στην περιοχή της Αγίας Τριάδας, το 21% στην περιοχή του Φαλήρου, το 11% στην περιοχή του κέντρου, το 4,4% στην περιοχή της Καλαμαριάς (χάρτης 3). Ένα 3,8% δεν δήλωνε κατοικία. Η πιο πυκνοκατοικημένη από Εβραίους ήταν η περιοχή του Φαλήρου. Ωστόσο σε αυτές ο εβραϊκός πληθυσμός ήταν περισσότερο αναμεμειγμένος με το χριστιανικό. Ένα εβραϊκό σπίτι μπορούσε να είναι δίπλα σε ένα χριστιανικό ή μια εβραϊκή επιχείρηση δίπλα σε μία χριστιανική και να μοιράζονται την ίδια πελατεία.

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/7)

Οι πλούσιοι Εβραίοι του μύθου, στην πραγματικότητα αποτελούσαν ένα κοινωνικό σύνολο με πλήρη κοινωνική διαστρωμάτωση, παρόμοια με εκείνη των υπόλοιπων κατοίκων της Θεσσαλονίκης. Η επεξεργασία της τελευταίας τους απογραφής δείχνει ότι υπήρχε ένα ιδιαίτερα εύρωστο οικονομικά κομμάτι της τάξης του 10% στο σύνολο του πληθυσμού, που είχε κινητή περιουσία πάνω από 2 εκ. δραχμές ενώ από την άλλη το 50% του πληθυσμού ανήκε στα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα με το 25% να ανήκει στους πολύ φτωχούς, όπου το κύριο περιουσιακό στοιχείο ήταν μία στοιχειώδης οικοσκευή.

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/8)

- Αν το 1920 τα εβραϊκά κεφάλαια ήταν κυρίαρχα στην οικονομία της πόλης, το 1940, με όλες τις αλλαγές που είχαν μεσολαβήσει, τα εβραϊκά πιστωτικά καταστήματα δεν είχαν κανέναν εκπρόσωπο και οι εβραϊκές τράπεζες ήταν μόνο δύο. Σε ένα σύνολο 4.432 επιχειρήσεων οι 1.176 ανήκαν στους Εβραίους, ενώ οι υπόλοιπες κυρίως στους Έλληνες. Αλλά και σε άλλες επαγγελματικές κατηγορίες όπως των αλιέων, των λεμβούχων ή των καπνεργατών, που ήταν παραδοσιακοί επαγγελματικοί χώροι των Εβραίων την πρωτοκαθεδρία είχαν πια οι πρόσφυγες.
- Σύμφωνα με τη στατιστική επεξεργασία του συνόλου των δηλώσεων προκύπτει ότι η κινητή και ακίνητη περιουσία που δηλώθηκε, άγγιζε περίπου τα 11 δις δρχ. ή τα 11 εκ. χρυσές λίρες Αγγλίας, ποσό που συμπίπτει με άλλες ανάλογες εκτιμήσεις και που ακόμη και αν δεν είναι απολύτως ακριβές τεκμηριώνει μαζί με τη στρατηγική που ακολουθήθηκε από γερμανικές και ελληνικές αρχές, και την «κερδοφόρα» διάσταση της εφαρμογής της «τελικής λύσης».

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/9)

Επομένως, ακόμη και αν οι οικονομικοί όροι ανάμεσα σε χριστιανούς και Εβραίους είχαν αντιστραφεί στην εικοσαετία που είχε μεσολαβήσει από το 1922, οι τελευταίοι εξακολουθούσαν να έχουν μια πολύ σημαντική θέση στην οικονομία και τη ζωή της πόλης, (σε ό,τι αφορά στις επαγγελματικές τους κατηγορίες, στο 51,2% στο σύνολο του πληθυσμού που δήλωνε επάγγελμα παραμονές του εκτοπισμού, υπερτερούσαν οι έμποροι με 13,5%, ακολουθούσαν οι εργάτες με 10,7%, οι υπάλληλοι με 9,4%, τα ελεύθερα επαγγέλματα με 6,7%, οι μεγαλέμποροι με 6,2%, οι πλανόδιοι πωλητές με 6%), με τις συναλλαγές τους, με τη φορολόγησή τους, τη συμμετοχή τους στους θεσμούς ή τα κινήματα και τέλος με το να υπομένουν τα ίδια δεινά με τους συμπολίτες τους – τουλάχιστον πριν να αρχίσουν τα έκτακτα μέτρα μόνο για εκείνους.

Ο εβραϊκός πληθυσμός πριν από τον εκτοπισμό στη Θεσσαλονίκη (1/10)

Το 25% των οπλιτών που χάθηκαν από το πολεοδομικό συγκρότημα Θεσσαλονίκης ήταν Εβραίοι, ενώ στις απώλειες από την πείνα, το 1942, οι μισοί ήταν Εβραίοι. Αυτοί ήταν πιθανότατα και οι λόγοι μαζί με τους βομβαρδισμούς και τις ιδιαίτερες συνθήκες της Κατοχής, που πέρα από ένα φυσιολογικό ρυθμό θνησιμότητας, στο σύνολο των 4.000 περίπου δηλώσεων οι 1.730 έγιναν από γυναίκες ως επικεφαλής του νοικοκυριού, με τις 1.400 από αυτές να είναι χήρες. Αντίστοιχα περίπου 1.125 άνθρωποι δήλωναν άνεργοι (7,5%) και περίπου 2.000 δεν δήλωναν επάγγελμα, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών του πολέμου, της Κατοχής και στο τέλος του εγκλεισμού στο γκέτο. Ταυτόχρονα υπολογίζεται ότι από τον Απρίλιο του 1941 και κατά διαστήματα διέφυγαν στο βουνό περίπου 10.000 Εβραίοι από τους οποίους πολλοί συνελήφθησαν σε άλλες πόλεις ή επέστρεψαν στη Θεσσαλονίκη, όταν άρχισε η εφαρμογή των φυλετικών μέτρων.

Ετικέτα οίνου (Κασέρ) της ποτοποιίας Ιντό Μπουρλά στο

<http://abravanel.wordpress.com/category/thessaloniki/> (επίσκεψη Φεβρουάριος 2014)

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Πριν από τον πόλεμο

Πριν από τον πόλεμο (1/1)

- Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν αυτό που έχει ήδη επισημανθεί στη βιβλιογραφία ότι από τα μέσα της δεκαετίας του '30 οι πηγές (οικονομικές αντιπαλότητες, εθνική συνοχή) των διακοινοτικών εντάσεων είχαν αρχίσει να περιορίζονται, να στερεύουν, την ίδια ώρα που ο επίσημος αντισημιτισμός φούντωνε στη Γερμανία, την Πολωνία και τη Ρουμανία.
- **Γερμανία:** Ιανουάριος 1933 ο Χίτλερ καγκελάριος, τον Απρίλιο 1933 τα πρώτα μέτρα εναντίον των Εβραίων. Οικονομικό μποϊκοτάζ, επιτρέπεται με νόμο η απόλυση «μη Αρίων» από την κυβέρνηση και τις δημόσιες θέσεις. 15 Σεπτεμβρίου 1935 Νόμος της Νυρεμβέργης, 9-10 Νοεμβρίου 1938, Η νύχτα των Κρυστάλλων.

Πριν από τον πόλεμο (1/2)

- Ο όρος **Kristallnacht** (*Κρυστάλναχτ*, που σημαίνει στα γερμανικά η «Νύχτα των Κρυστάλλων»), περιγράφει το μαζικό πανεθνικό πογκρόμ στη Γερμανία και στην Αυστρία τη νύχτα της 9ης προς 10η Νοεμβρίου 1938. Ο στόχος ήταν οι Εβραίοι πολίτες όλης της χώρας και αποτέλεσε την απαρχή του **Ολοκαυτώματος**.
- Οι Νόμοι της Νυρεμβέργης, ή και Φυλετικοί Νόμοι της Νυρεμβέργης, αποφασίστηκαν στις **15 Σεπτεμβρίου 1935** στο Συνέδριο (Συνέδριο της Ελευθερίας) του **Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος των Γερμανών Εργατών** (NSDAP) στη Νυρεμβέργη. Με τους νόμους αυτούς οι εθνικοσοσιαλιστές έχτισαν τη νομική βάση για τον **αντισημιτισμό** τους. Αφαιρούνταν από τους Εβραίους τα πολιτικά τους δικαιώματα και δημιουργούνταν οι νομικές προϋποθέσεις για την απομόνωσή τους από την περιβάλλουσα κοινωνία.

Πολωνία: Η δημοκρατία της Πολωνίας ξεκίνησε την ύπαρξή της το 1919, έχοντας υπογράψει συνθήκες προστασίας των μειονοτήτων της, κάτι που ποτέ δεν τηρήθηκε πλήρως και καταστρατηγήθηκε από το 1934.

Ρουμανία: Και εδώ άρχισαν από το 1938 οι περιορισμοί με κατάργηση της ιδιότητας του πολίτη, οικονομικούς περιορισμούς με κορύφωσή τους το 1940 (βιαιότητες και πογκρόμ) και «ρουμανοποίηση» των εβραϊκών περιουσιών.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Αντισημιτισμός

Αντισημιτισμός (1/1)

- Οι Εβραίοι αντιμετωπίζουν προκαταλήψεις εδώ και αιώνες. Έχουν γίνει οι αποδιοπομπαίοι τράγοι ιστορικά στις διάφορες κοινωνίες, για μια σειρά από προβλήματα. Από τον 4^ο αιώνα και τη θεσμοθέτηση της χριστιανικής θρησκείας μέχρι τους διωγμούς του μεσαιωνικού 11^{ου} αιώνα και το λίβελλο του Λούθηρου, του 1543 και μέχρι την ναζιστική αντιεβραϊκή δράση.
- Η λέξη «αντισημιτισμός» δημιουργήθηκε στο γερμανικό κόσμο, στην ιδιαίτερη συγκυρία της ανάδυσης των πρώτων οργανωμένων αντιεβραϊκών κινημάτων, όλων με εθνικιστική κατεύθυνση, των δεκαετιών 1870-1880, από το Βίλχελμ Μαρ, σοσιαλιστή συγγραφέα της εποχής. Χρησιμοποιείται, ωστόσο, καταχρηστικά για να δηλώσει και τον προγενέστερο θρησκευτικό αντιεβραϊσμό του δυτικού κόσμου.
- Τα παραπάνω κινήματα ήταν φορείς με διαφορετικούς εκπροσώπους, τόσο ενός θρησκευτικού όσο και ενός νεωτερικού αντιεβραϊσμού, με παρούσα τη φυλετική διάσταση και στις δύο περιπτώσεις.
(Πιερ Αντρέ Ταγκυέφ, *Τι είναι αντισημιτισμός*, Αθήνα 2011, σ. 12-13)

Αντισημιτισμός (1/2)

Οι βασικές αντιεβραϊκές αφηγήσεις – μύθοι μέσα στο χρόνο με χρονολογική σειρά:

1. Το «μίσος του ανθρώπινου είδους», αρχαία εβραιοφοβία.
2. Ο τελετουργικός φόνος, ο οποίος προϋποθέτει ομαδική ωμότητα ή κλίση στο φόνο και χρησιμοποιείται από τους χριστιανούς το 13ο αιώνα μέσω της μελέτης του Ταλμούδ.
3. Η θεοκτονία.
4. Η δολιότητα, η τοκογλυφία και η χρηματιστική κερδοσκοπία. «Παράσιτο».
5. Η τάση να συνωμοτούν ή να υποθάλπουν συνωμοσίες (Λόγος του Ραββίνου, 1872 και Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών, 1903).
6. Ο ρατσισμός ή ιδέα μιας φυλετικής ανωτερότητας που θεωρείται ότι απορρέει από τη θεία εκλογή και προϋποθέτει αποικιοκρατία, φυλετικό «εθνικισμό» και ιμπεριαλισμό.

Αντισημιτισμός στην Ελλάδα (1/1)

- Το 1821, οι σχέσεις των επαναστατημένων Ελλήνων με τους Εβραίους αποτέλεσαν την άμεση συνέπεια της εχθρότητας που χώριζε τις δύο ετερόδοξες κοινότητες στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (θανάτωση εβραϊκών πληθυσμών όπου κυριάρχησε η επανάσταση).
- Αντισημιτική δεκαετία 1890, επηρεάζεται από το αντίστοιχο κλίμα την Ευρώπη, αλλά και στην Αίγυπτο και έχει αρχαϊκά χαρακτηριστικά (απαγωγή, τελετουργική θυσία χριστιανοπαίδων).
- Στον 20ό αιώνα σταδιακά αποκτά άλλα χαρακτηριστικά, που συνδέονται με τη Μεγάλη Ιδέα, με την κατάρρευσή της, με τον ερχομό των προσφύγων και την εθνική ομογενοποίηση του χώρου, ιδιαίτερα στη Μακεδονία.
(Γιώργος Μαργαρίτης, *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες*, Αθήνα 2005, σ. 30-67)

Αντισημιτισμός στην Ελλάδα (1/2)

- Είναι χαρακτηριστικό ότι στα τέλη Ιουνίου του 1931 οι αντισημιτικές ταραχές που ξέσπασαν στη Θεσσαλονίκη είχαν πια ως πρόσχημα τη συνομωσία σε βάρος της ελληνικής Μακεδονίας (Μακάμπι, Μακεδονικό Κομιτάτο Σόφια).
- Είναι ενδιαφέρον το ότι τα γεγονότα στη Θεσσαλονίκη είναι πρωιμότερα του ευρωπαϊκού φαινομένου και των διαστάσεων που θα πάρει από το 1933 με την άνοδο του ναζισμού στην εξουσία.
- Η διαφορά βρίσκεται στο ότι η αντισημιτική κίνηση της Θεσσαλονίκης δεν είχε ιδιαίτερη διαμορφωμένη θεωρία, αλλά την υποκαθιστούσε με επιχειρήματα μέσα από τον εθνικιστικό λόγο της εποχής.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/1)

- Παρά την αλλαγή του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού πλαισίου, οι ιδεολογικές εθνικιστικές και αντικομμουνιστικές πεποιθήσεις του Μεσοπολέμου εξακολουθούσαν να αποτελούν το χώρο μέσα από τον οποίο αντλούσαν τα επιχειρήματά τους οι ελληνικές αρχές για να στοχοποιήσουν τον εβραϊκό πληθυσμό, για να ξηλώσουν το νεκροταφείο, για να θέσει ο Δήμος σε δημοπρασία τη μεταφορά 100.000 οπτοπλίνθων από αυτό σε εκείνο της Αγίας Φωτεινής, για να εκποιήσει υλικά από τα παραπήγματα του Δημοτικού συνοικισμού 6 μετά τον εκτοπισμό των ανθρώπων.
- Η εθνικιστική ιδεολογία, που κατά κανόνα αντιμετώπιζε τους Εβραίους ως ξένα σώματα, σε όλη την Ευρώπη και στην Ελλάδα, τώρα θα συναντιόταν περισσότερο από ποτέ με τις παραδοσιακές προκαταλήψεις για τους Εβραίους, τις οποίες συστηματικά ενίσχυε και καλλιεργούσε ο ναζισμός μέσα από τα προπαγανδιστικά του έντυπα στη Θεσσαλονίκη.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/2)

- Πράγματι στη *Νέα Ευρώπη* αλλά και στην *Απογευματινή*, ο αντισημιτικός λόγος περνούσε με διάφορους τρόπους αλλά κυρίως μέσα από άρθρα ιδεολογικού περιεχομένου που τον πρώτο χρόνο της Κατοχής αφορούσαν μόνο στους Εβραίους άλλων χωρών και μόνο το 1943 αναφέρονταν στους Εβραίους της πόλης.
- Από το Μάιο του 1941 και μέχρι το Μάιο του 1942, στη *Νέα Ευρώπη*, τα άρθρα ασχολούνταν με διωγμούς και μέτρα εναντίον των Εβραίων ανά τον κόσμο, ξεκινώντας με αναφορές σε πολύ μακρινές περιοχές και πλησιάζοντας στην Ευρώπη (κυρίως την Αγγλία), τα Βαλκάνια και τη Ρωσία, σε μια προσπάθεια να κάνουν το ζήτημα περισσότερο οικείο βήμα βήμα. Η εφημερίδα και οι γερμανικές αρχές επιχειρούσαν σταδιακά να διαγνώσουν τις αντιδράσεις του κοινού και να το επηρεάσουν. Άλλωστε η κοινή γνώμη και η εκδήλωση αντισημιτικών τάσεων στις τοπικές κοινωνίες είχαν ιδιαίτερη σημασία για την εφαρμογή της «τελικής λύσης» καθώς έχει αποδειχθεί ότι πρώτα από όλα στη Γερμανία έγινε προοδευτικά και με προσεκτική παρακολούθηση των αντιδράσεων του γερμανικού πληθυσμού στα όλο και πιο σοβαρά αντιεβραϊκά μέτρα.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/3)

- Σε κάθε ένα από τα άρθρα της *Νέα Ευρώπης* αιτιολογούνταν οι διωγμοί ή τα περιοριστικά μέτρα μέσα από τις γνωστές, περισσότερο ή λιγότερο επεξεργασμένες, αντιεβραϊκές αφηγήσεις της περιόδου. Έτσι διαβάζουμε ότι στη Βραζιλία τα μέτρα λαμβάνονταν επειδή οι Εβραίοι ήταν «παράσιτα» μέσω των εμπορικών τους δραστηριοτήτων, στα Βαλκάνια «εκριζώνεται η εβραϊκή διείσδυσις» για να «αποκαθαρθεί η εθνική ζωή» από τον ξένο και «αναφομοιώσιμο Εβραίο», στη Ρωσία σχολιαζόταν η «Εβραιοκρατία», όπου εκεί από τη μία συνωμοτούσαν και συνεργάζονταν με τους Εβραίους της Δύσης και των Ηνωμένων Πολιτειών και από την άλλη συνέθεταν τον «κομμουνιστικό παράδεισο» με τους πολλούς Εβραίους και την «εβραιομπολσεβικική συνομωσία».

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/4)

- Και βέβαια, στο ιδιαίτερο πλαίσιο του Β' Π. Π. ο ιδεότυπος του «μπολσεβίκου Εβραίου» ήταν αυτός που ενσάρκωνε τον τύπο του απόλυτου εχθρού. Περίπου εξομοιώθηκε ο «Εβραίος» με τον «αντάρτη» (μπολσεβίκο) και μέσω αυτού του ιδεολογήματος επιλέχθηκε να πειστούν οι Γερμανοί δημόσιοι υπάλληλοι για να συνδράμουν στην εξόντωση. Αντίστοιχα, το αρχηγείο του Χίτλερ παρότρυνε τις γερμανικές υπηρεσίες στη Θεσσαλονίκη να συλλαμβάνουν τους Εβραίους για συμμετοχή τους στην ελληνική αντίσταση το οποίο ήταν πρόφαση, για να ξεκινήσουν τα μέτρα. Οι υπηρεσίες, ωστόσο απαντούσαν πως δεν διαπίστωναν κάτι τέτοιο, τουλάχιστον στο βαθμό που να δικαιολογούνται μαζικές συλλήψεις.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/5)

- Από τον Οκτώβριο του 1941 τα ιδεολογικά άρθρα της *Νέας Ευρώπης* πύκνωσαν και μέχρι το Δεκέμβριο έφτασαν πια να επικεντρώνονται στο επιχείρημα της διεθνούς συνομοσίας του εβραϊσμού και της ευθύνης του για τον πόλεμο.
- Το 1942 οι δημοσιεύσεις περιορίστηκαν, ίσως λόγω των έντονων προβλημάτων επιβίωσης, και εμφανίστηκαν, ξανά τον Απρίλιο του 1943, όταν είχε αρχίσει ήδη ο εκτοπισμός. Στη φάση αυτή ενίσχυαν με υβριστικό ή ειρωνικό τρόπο την αφήγηση της οριστικής απέλασης και της εξαφάνισης.
- Η *Απογευματινή* με τη σειρά της δεν δημοσίευε τον πρώτο χρόνο της κατοχής πολλά άρθρα ιδεολογικού περιεχομένου. Τον Ιανουάριο του 1943 δημοσιεύτηκε ένα κείμενο για μέτρα εναντίον των Εβραίων στη Ρουμανία (27/1/1943) και από τις 12 Φεβρουαρίου του 1943 ξεκίνησε ένας καταιγισμός δημοσιεύσεων, σχετικά με το «εβραϊκόν άγος» που «μολύνει τον εθνικό οργανισμό» και από τον οποίο η πόλη πρέπει να καθαρθεί και «επιτέλους, [είναι] γεμάτοι οι δρόμοι από αστέρια φωτεινά που τα μετέφεραν κομποί ή ρυπαροί Εβραίοι», ενισχύοντας και αυτή την αφήγηση της οριστικής απέλασης και εξαφάνισης.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/6)

Πίσω από τα κείμενα αυτά ήταν αρθογράφοι όπως ο Ευριπίδης Χειμωνίδης, ο οποίος ήταν στέλεχος του γερμανικού γραφείου προπαγάνδας, ο Πέτρος Ωρολογάς και ο Νίκος Φαρδής, ο οποίος ήταν επίσης στέλεχος του γερμανικού γραφείου προπαγάνδας. Οι δύο τελευταίοι πριν από την Κατοχή κατείχαν διευθυντικές θέσεις στις μεγαλύτερες εφημερίδες της Θεσσαλονίκης (Μακεδονία, μακεδονικά Νέα, Φως, κ.ά.), και ήταν υπεύθυνοι για τη δημιουργία αντισημιτικού κλίματος κατά το Μεσοπόλεμο, ειδικά ο Νίκος Φαρδής που είχε κατηγορηθεί για ηθική αυτουργία στα γεγονότα στο συνοικισμό Κάμπελ. Εκδότης της *Νέας Ευρώπης* ήταν ο Δ. Θ. Ηλιάδης, αρχισυντάκτης ο Μ. Π. Παπαστρατηγάκης, δημοσιογράφος από την Αθήνα, ο οποίος ήταν έμπιστος της μεταξικής λογοκρισίας προπολεμικά, και έπαιρνε μισθό 30.000 δρχ., όταν η τιμή της εφημερίδας ήταν 4 δρχ. Στις 16 Φεβρουαρίου 1943 αναφέρθηκε για πρώτη φορά ως ιδιοκτήτης ο Γεώργιος Πολλάτος, ο οποίος την αγόρασε εκείνο το διάστημα και μετά την κατοχή καταδικάστηκε ως οικονομικός δωσίλογος, γενικότερα για τα οικονομικά οφέλη που απόκτησε κατά την Κατοχή.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/7)

Οι εκφραστές αυτών των ιδεών δεν ήταν ένα ομοιόμορφο σύνολο. Άλλοι μπορεί να ήταν ταγοί και διαμορφωτές των ιδεολογικών πεποιθήσεων του αντικομμουνισμού και του εθνικισμού του Μεσοπολέμου, τον οποίο εμπλούτιζαν με νέα στοιχεία, άλλοι μπορεί να είχαν στρατευθεί στη γερμανική προπαγάνδα και ιδεολογία και στην αντίστοιχη κοσμοαντίληψη, μπορεί να εξυπηρετούσαν τα προσωπικά τους οικονομικά συμφέροντα ή μπορεί να ήταν ταυτόχρονα όλα τα παραπάνω. Θα λέγαμε ότι αντιπροσώπευαν ως ένα βαθμό τις διάφορες εθνικιστικές-αντικομμουνιστικές ή φιλοναζιστικές ομάδες της πόλης, ανθρώπους που νωρίτερα είχαν επαγγελματικές σχέσεις με τη Γερμανία, μέλη της Ε.Ε.Ε. – που είχε διαλυθεί στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας – και συσπειρώθηκαν στα χρόνια της Κατοχής γύρω από το Γεώργιο Πούλο, απότακτο αξιωματικό του κινήματος του 1935, ως «Εθνικόν και Σοσιαλιστικόν κόμμα της Ελλάδος» με στόχο τη συνεργασία με τις γερμανικές αρχές σε έναν κοινό αντικομμουνιστικό αγώνα. Γύρω από τις ομάδες αυτές υπήρχε ένας ολόκληρος κόσμος ελλήνων και ξένων πρακτόρων (Αρμένιοι, Ρουμάνοι, Βούλγαροι), διερμηνέων, εργαζόμενων σε γερμανικές υπηρεσίες, συνεργατών κάθε είδους και ειδικότητας. Είναι περίπου όλες εκείνες οι ομάδες που καρπώθηκαν οφέλη από την καταλήστευση των περιουσιών.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/8)

- ⇒ Ωστόσο, ο λανθάνων αντισημιτισμός των πολιτών της Θεσσαλονίκης, ο οποίος ξεκινούσε από το στιγματισμό και τη διάκριση, την παθητικότητα και την αδιαφορία και μπορεί να έφτανε στην προδοσία, τη λεηλασία και τη διεκδίκηση περιουσιακών στοιχείων από πού αντλούσε τα άλλοθί του, τα επιχειρήματά του;
- ⇒ Πόσο μπορεί να επηρεάζονταν οι πολίτες από το κλίμα που διαμόρφωναν οι δυο εφημερίδες μέσα από τον αντισημιτικό λόγο των αρθογράφων ή των αρχών; Η αναγνωσιμότητά τους δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί, ωστόσο, όπως εύστοχα επισημαίνεται σε άρθρο για τη *Νέα Ευρώπη*, ένα κριτήριο για να την διαγνώσουμε μπορούν να είναι οι διαφημιστικές καταχωρήσεις, οι οποίες αυξάνονταν σταδιακά από χρονιά σε χρονιά.
- ⇒ Το κλίμα, όμως, που καλλιεργούσε η εφημερίδα με τα άρθρα της δεν φαίνεται να διαμόρφωνε αλλά περισσότερο να νομιμοποιούσε βαθύτερες προκαταλήψεις που άγγιζαν σημαντικό μέρος του πληθυσμού, αν κρίνουμε από τη στάση που τελικά επικράτησε.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/9)

Η «εκκωφαντική σιγή των επαγγελματιικών τάξεων, των καθηγητών του Πανεπιστημίου, των φοιτητών» για να θυμηθούμε μία ακόμη φορά το Mark Mazower, δείχνει ότι ίσως συνηγορούσαν με τα παραπάνω επιχειρήματα ή ότι δεν έπαιρναν θέση, αλλά ακόμη και όταν αυτή η σιωπή έσπασε σε μία προσπάθεια διάσωσης την τελευταία στιγμή, τη μια από το δικηγορικό σύλλογο που ζητούσε τον εκτοπισμό τους σε ένα νησί, ή την άλλη από το σύλλογο πολεμιστών στο αλβανικό μέτωπο για να σωθούν οι Εβραίοι συμπολεμιστές τους, κατέληγε έστω και από πολιτικό ρεαλισμό να ενισχύει την αφήγηση της διάκρισης και της απομάκρυνσης.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/10)

Από την άλλη, ο αντισημιτικός λόγος του μέσου πολίτη είχε άλλα στοιχεία συχνά υπόρρητα. «Στο σχολείο δεν τους ξεχωρίζαμε. Οι γειτόνισσες, η μοδίστρα, ο μπακάλης μας [...] αλλά δεν θα βρεις Εβραίο χωρικό. Γιατί λέγανε ότι από μια κότα το κέρδος όλο το χρόνο είναι ένα αυγό. Τόσο υπολογισταί ήτανε [...]» ή «όλοι οι Εβραίοι στην Ελλάδα ήταν πολύ πλούσιοι» ή «κάποιοι που μπήκαν στα σπίτια χάλασαν τους τοίχους και βρήκαν λίρες. Ναι, αυτό είναι γεγονός». Οι αφηγήσεις προέρχονται από ανθρώπους διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, διαφορετικών ιδεολογικών πεποιθήσεων, για όλους όμως, σε ένα πρώτο επίπεδο φαίνεται ότι οι Εβραίοι ενσάρκωναν μία και μοναδική ουσία, ενώ το στερεότυπο του κερδοσκόπου και πλούσιου κυριαρχούσε σε σημαντικό βαθμό. Ακόμη και ευκατάστατοι άνθρωποι προέβησαν σε λεηλασίες, όταν οι γείτονες εγκατέλειψαν τα σπίτια τους. «Η θεία μου ζούσε σε μία οικοδομή στην παραλία. Και πήρε τι χαλιά, τι βούτηρα τενεκέδες. Κι έλεγε η θεία μου τι καλοί άνθρωποι ήτανε». Τα ίδια άτομα μπορούσαν να ακροβατούν ή να εναλλάσσονται διαδοχικά σε διαφορετικές γνώμες σε διαφορετικούς ρόλους ή συμπεριφορές, ενώ η πίεση των ιδιαίτερων συνθηκών της Κατοχής έπαιζε το ρόλο της.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/11)

«Και μια φορά κατέβαινα από το Διοικητήριο και “να οι εβραίισες λέγανε”, παιδάκια, κοριτσάκια. Πού τις πηγαίνανε; Στη σειρά πολλά άτομα...». Οι παραπάνω προκαταλήψεις αποτελούσαν διαδικασία στιγματισμού και διάκρισης που είχε τις αφετηρίες της σε βάθος χρόνου και μπορούν να ερμηνεύσουν καταρχήν την παθητικότητα και την αδιαφορία αλλά και σκηνές όπου περιγράφουν την καταστροφή εσωτερικά διαμερισμάτων, από εκείνους που έψαχναν για κρυμμένους θησαυρούς. Οι περιγραφές και οι μαρτυρίες για μπουλούκια ανθρώπων κυρίως κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και του περιθωρίου αλλά όχι μόνο, που ξήλωναν τοίχους και πατώματα σε οποιαδήποτε εβραϊκή κατοικία ή έπαιρναν πολύτιμα αντικείμενα είναι πολλές. Βέβαια, οι παραπάνω αντιλήψεις δεν οδήγησαν απαραίτητα σε αντιεβραϊκές βιαιότητες ή λεηλασίες μπορούν, όμως να μας δώσουν ένα παράδειγμα του πώς μπορεί να εξελίσσεται κάθε φορά μία τέτοια διαδικασία.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/12)

Συνοψίζοντας θα λέγαμε πως η στάση και η πρακτική των ελληνικών αρχών, ιδιαίτερα των τοπικών φαίνεται να είχε κυρίως αφετηρίες στους εθνικιστικούς πολιτικούς στόχους του Μεσοπολέμου, οικονομικά κίνητρα, πολιτικά και προσωπικά, ενώ οι αφετηρίες των συνεργατών εντοπίζονταν σε ταύτιση με ιδεολογήματα, σε πάθη, σε προσωπικά κίνητρα οικονομικά και εύνοιας χωρίς πάντα να είναι ξεκάθαρη ή αυστηρή η διάκριση ανάμεσα σε πρόσωπα, αφετηρίες και κίνητρα.

Αντισημιτισμός στη Θεσσαλονίκη (1/13)

- Ωστόσο, η παθητική στάση των πολιτών της Θεσσαλονίκης, των συμπολιτών, των γειτόνων, των φίλων, που τελικά επικράτησε - χωρίς να αγνοούμε ή να υποβαθμίζουμε όλες εκείνες τις περιπτώσεις βοήθειας και σωτηρίας - μπορεί να εξηγηθεί, αν θεωρηθεί ως σύμπτωμα μιας κοινωνίας σε κρίση, μιας κοινωνίας που παρά τις έντονες τάσεις ριζοσπαστικοποίησης, που εκδηλώθηκαν μέσα στην Κατοχή, δεν μπορούσε να ξεφύγει από τις φοβίες και τα αρνητικά στερεότυπα, που προϋπήρχαν, που είχαν συντηρηθεί από την προβληματική συμβίωση παλαιών και νέων κατοίκων κατά το Μεσοπόλεμο.
- Φαίνεται ότι, ακόμη και αν είχαν εκλείψει οι αιτίες των συγκρούσεων, με τη διαφορετική γλώσσα και θρησκεία, όσο και αν ήταν γείτονες ή και φίλοι σε προσωπικό επίπεδο, για τον χριστιανικό ελληνικό πληθυσμό, ιδιαίτερα τους πρόσφυγες με τους οποίους δεν ήταν μακρόχρονη η συμβίωση, παρέμεναν ριζικά «άλλοι», διαφορετικοί, και ίσως θα πρέπει διαρκώς να θυμόμαστε, ώστε να την αμβλύνουμε, ότι η διαφοροποίηση είναι μία διαδικασία αξιολόγησης, όπου υψηλότερη θετική αξία έχει το οικείο, το γνωστό το «δικό μας».

Σημείωμα Αναφοράς

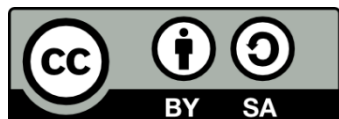
Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μαρία Καβάλα.
«Ολοκαύτωμα και ιστορική μνήμη. Πριν το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο». Έκδοση:
1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
http://opencourses.auth.gr/eclass_courses.

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Μαρία Φράγκου
Θεσσαλονίκη, Εαρινό Εξάμηνο 2013-2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ